

горитм для моделирования геомеханических процессов, протекающих в породном массиве в окрестности горной выработки.

Список литературы

1. Шашенко А.Н., Тулуб С.Б., Сдвижкова Е.А. Некоторые задачи статистической геомеханики. – К.: Универ. изд-во “Пульсары”, 2002. – 304 с.
2. Шашенко А.Н., Янко В.И., Солодянкин А.В. Учет эффекта разупрочнения породного массива в задачах геомеханики // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2003. – № 7. – С. 29-33.
3. Трусделл К. Первоначальный курс рациональной механики сплошных сред. – М.: Мир, 1975. – 592 с.
4. Шашенко А.Н., Солодянкин А.В., Галеев С.Н. Определение напряженно-деформированного состояния

породного массива с учетом эффекта разупрочнения в зоне разрыхления // Разработка рудных месторождений: Науч.-техн. сб. – КрТУ, 2005. – Вып. 58. – С. 44-49.

5. Hinton E, Owen D.R.J. Finite element programming. – London: Academic Press. – 1977. – 305 p.

6. Шашенко А.Н., Солодянкин А.В. Упруго-пластическое состояние породного массива, деформирующегося в окрестности подземной выработки // Геотехническая механика. – 2005. – № 61. – С. 230-241.

7. Шашенко А.Н. Упругопластическая задача для структурно-неоднородного массива, ослабленного круглой выработкой // Прикл. механика. – 1989. – Т. 25, № 6. – С. 48-54.

Рекомендовано до публікації д.т.н. А.М. Роском 26.10.07

УДК 622.261.2

О.О. Сдвижкова, Р.М. Терещук, С.П. Лозовський

ВИЗНАЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ КОМПЛЕКСНОГО СПОСОБУ ОХОРОНИ ПІДГОТОВЧИХ ВИРОБОК У ЗОНІ ВПЛИВУ ОЧИСНИХ РОБІТ В УМОВАХ ЗДИМАННЯ ПОРІД ПІДОШВИ

На основі чисельного моделювання методом скінченних елементів напружено-деформованого стану породного масиву навколо сполучення підготовчої та очисної виробки обґрунтовані раціональні параметри комплексу заходів щодо запобігання здиманню порід підшоши підготовчих виробок.

На основе численного моделирования методом конечных элементов напряженно-деформированного состояния породного массива в окрестности сопряжения подготовительной и очистной выработок обоснованы рациональные параметры комплекса мероприятий по предотвращению пучения пород почвы.

Stress-strained state of rocks around development working and coal-face area is investigation with Finite element method. Rational parameters of measures complex have been ground to prevent great displacements in the floor.

Актуальність та стан проблеми. Аналіз стану підготовчих виробок вугільних шахт України, а також витрат, пов'язаних з їх підтримкою та ремонтом, показує, що при підтримці підготовчих виробок в експлуатаційному стані значне місце належить боротьбі зі здиманням порід підшоши. На вугільних шахтах України щорічно ремонтується понад 5 тис. км виробок, зокрема з підриванням порід підшоши, що здимаються, до 3,7 тис. км.

Проблема підтримки підготовчих виробок в стійкому стані під час всього періоду їх експлуатації не тільки залишається актуальною, але й набуває зростаючого характеру та вимагає створення, промислового освоєння і впровадження ефективних способів охорони та підтримки підготовчих виробок. Особливої актуальності ці питання набувають в гірничо-геологічних умовах, для яких характерне здимання порід підшоши. Прикладом таких умов є шахта “Комсомолець Донбасу”, де в підшоші пластів l_7 , l_4 та l_3 залягають глинисті сланці, схильні до здимання. Аналіз показує, що основний обсяг ремонтних робіт

пов'язаний саме із здиманням порід, яке найбільшою мірою проявляється в підготовчих виробках у зоні впливу очисних робіт.

Спостереження в натурних умовах показали, що в області сполучення підготовчих виробок з лавою процес здимання має значну інтенсивність та незатухаючий характер, що відрізняє його від аналогічного прояву гірського тиску в капітальних виробках. Спостерігаються різкі підвищення інтенсивності деформацій підшоши підготовчих виробок з певною періодичністю, яка призводить до руйнування кріплення. Пошук ефективних шляхів боротьби зі здиманням в зоні впливу очисних робіт є важливим науково-практичним завданням.

На основі вивчення проявів гірського тиску в натурних умовах запропоновано новий спосіб охорони підготовчих виробок, що поєднує комплекс заходів, а саме: при проведенні виробки формують розкіску, а рочне кріплення підсилюють встановленням двох анкерів, а перед відпрацюванням лави формують додатливу огорожу з боку масиву і з боку лави шахтом

підривання камуфлетних зарядів поза зоною опорного гірського тиску. Після відпрацювання лави розкіску заповнюють породами підшви виробки, що здійнялися, далі відпрацьовують чергову лаву.

Метою роботи є встановлення закономірностей зміни напружено-деформованого стану (НДС) масиву при здійсненні запропонованих заходів і обґрунтування раціональних параметрів способу охорони й підтримки підготовчих виробок в зоні впливу лави.

Аналіз закономірностей зміни НДС масиву при здійсненні комплексу заходів для охорони виробки. Методом скінченних елементів моделювалась виробка в масиві з лінійними розмірами: ширина – 5 м, висота – 3,5 м, потужність пласта – 1,1 м, розташована на глибині 600 м, що відповідає гірському тиску 17,9 МПа. Були розглянуті сім розрахункових схем, що відображають послідовність заходів для охорони виробок та відповідають різним гірничотехнічним ситуаціям.

Ситуація 1 – підготовча виробка в незайманому масиві, закріплена арочним податливим кріпленням.

Ситуація 2 – підготовча виробка, що сполучається з лавою.

Ситуація 3 – підготовча виробка, що сполучається з лавою, закріплена арочним податливим кріпленням з посиленням по центру (стандартний спосіб охорони, який використовують на шахті “Комсомолец Донбасу”). У розрахунковій схемі посилення моделювалося, як зосереджена сила P , що прикладена до вузлів елементів в центральній частині покрівлі та підшви.

Ситуація 4 – підготовча виробка, що сполучається з лавою. У боках підготовчої виробки виконується заздалегідь камуфлетне висадження. Внаслідок камуфлетного висадження відбувається розпушування частини вугільного пласта. У розрахунковій схемі зона розпушування моделювалась як область, в якій модуль пружності $E_{кам}$ зменшений відносно модуля пружності $E_{пр}$ вугільного пласта.

Ситуація 5 – аналогічна ситуації 4, але додатково в боці підготовчої виробки з боку масиву сформована розкідка шириною 2-2,5 м. Розкідка моделювалась як додаткова порожнина відповідних розмірів.

Ситуація 6 – аналогічна ситуації 5, але додатково з боку лави під кутом 30° на висоті 2,0 м від підшви виробки встановлений сталеполімерний анкер довжиною 2,5 м, що жорстко пов'язаний з аркою. Анкер моделювався шляхом закріплення переміщень у відповідних кінцевих елементах.

Ситуація 7 – аналогічна ситуації 6, але додатково з боку щілики під кутом 45° на висоті 2,5 м від підшви виробки встановлений сталеполімерний анкер довжиною 2,5 м.

Дослідження НДС масиву виконувалося на основі нелінійної деформаційної моделі середовища з використанням процедури “змінних параметрів пружності”, що дозволяє ітераційним шляхом відобразити зв'язок між напруженням і деформаціями згідно з реальною діаграмою стиснення зразка гірської породи.

Зміни НДС масиву в розглянутих ситуаціях оцінювалися по величині так званих еквівалентних напружень, які визначаються згідно з критерієм міцності Парчевського-Шашенка [1]:

$$\sigma_e = \frac{(1-\psi)(\sigma_1 + \sigma_3) + \sqrt{((1-\psi)^2(\sigma_1 + \sigma_3)^2 + 4\psi(\sigma_1 - \sigma_3)^2)}}{2\psi}$$

де σ_1 , σ_3 – відповідно найбільше та найменше головні напруження; ψ – коефіцієнт крихкості, $\psi = R_p/R_c$, R_p – межа міцності порід на одностороннє розтягування, R_c – межа міцності на одностороннє стиснення.

Результати досліджень. Наявність стисної виробки призводить до значного збільшення концентрації напружень навколо підготовчої виробки (в підшві на 90%, в покрівлі на 61%). Але завдяки камуфлетному висадженню величина σ_e/R_c в характерних місцях в підшві підготовчої виробки знижується на 37% (рис. 1). Напруження в покрівлі підготовчої виробки практично рівні (сит. 2, 3, 5, 6, 7), тільки при камуфлетному висадженні дещо збільшуються (сит. 4). За наявності розкідки максимальні напруження в підшві підготовчої виробки зміщуються у бік масиву. Максимальне підняття порід підшви підготовчої виробки знаходиться: для виробки в незайманому масиві – по центру, за наявності лави – трохи (на 0,15-0,2 м) зміщується у бік невідпрацьованої частини вугільного пласта, за наявності лави і розкідки – зміщується у бік невідпрацьованої частини вугільного пласта на 0,5-0,6 м. Виконання всіх запропонованих заходів для охорони та підтримки підготовчої виробки призводить до зменшення величин зміщення покрівлі на 30% та підшви на 33% (рис. 1). Наявність анкера над розкідкою зменшує величину конвергенції в розкідці більш ніж у два рази.

При моделюванні наслідків камуфлетного підривання взято до уваги, що висадження 380 г вугілля Э-6 забезпечує необхідний ступінь розпушування вугілля [2] та призводить до зменшення модуля пружності вугільного пласта в 40 разів. Вказану вище вибухову речовину рекомендовано використати в кількості 2 патрона на один шпур (маса патрона 200 г).

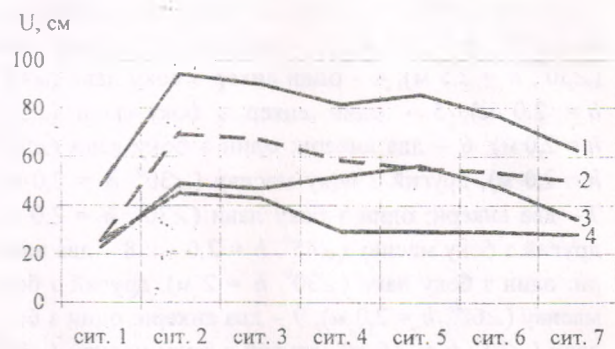

Рис. 1. Зміни величин зміщення контуру підготовчої виробки залежно від даної ситуації: 1 – вертикальна конвергенція; 2 – горизонтальна конвергенція; 3 – зміщення покрівлі; 4 – зміщення підшви

Виконання камуфлетного підривання в боках підготовчої виробки призводить до зменшення величини горизонтальної конвергенції на 13%, до зменшення величини вертикальної конвергенції на 11%, до зменшення величини підняття підшви підготовчої виробки на 31% (рис. 2), але до збільшення зміщень в покрівлі. Як видно з рис. 2. найменша величина вертикальної конвергенції буде при розташуванні шпурів на відстані 2,0 м один від одного. Тому, надалі, була рекомендована ця величина, як найбільш раціональна.

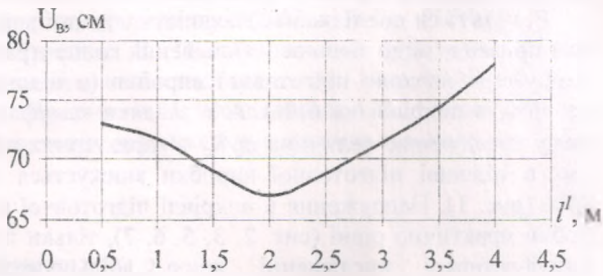

Рис. 2. Зміна величини вертикальної конвергенції в підготовчій виробці залежно від відстані між шпурами камуфлетних зарядів

Для визначення раціональної величини розкідки було досліджено 10 чисельних моделей, де ширина розкідки l_p змінювалась в межах 0,5...5,0 м для умов ситуації 7. Критерій оцінки – вплив розмірів розкідки на величину вертикальної конвергенції в підготовчій виробці (рис. 3).

Встановлено, що найбільш раціональний розмір розкідки складає 2-2,5 м, оскільки при збільшенні розмірів розкідки більше ніж 2,5 м величина вертикальної конвергенції в підготовчій виробці змінюється незначно, і цей розмір достатній для розміщення в ній розпушеної маси порід, що утворюється під час підривання.

Для визначення висоти (h) встановлення анкерів та кута ($\angle$) нахилу анкера до горизонту досліджено 11 варіантів їх розташування, а саме: 1 – один анкер з боку лави ($\angle 60^\circ$, h = 2,5 м); 2 – один анкер з боку лави ($\angle 45^\circ$, h = 2,5 м); 3 – один анкер з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,5 м); 4 – один анкер з боку лави ($\angle 45^\circ$, h = 2,0 м); 5 – один анкер з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м); 6 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м), другий з боку масиву ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м); 7 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м), другий з боку масиву ($\angle 45^\circ$, h = 2,0 м); 8 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2 м), другий з боку масиву ($\angle 60^\circ$, h = 2,0 м); 9 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м), другий з боку масиву ($\angle 60^\circ$, h = 2,5 м); 10 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м), другий з боку масиву ($\angle 45^\circ$, h = 2,5 м); 11 – два анкери: один з боку лави ($\angle 30^\circ$, h = 2,0 м), другий з боку масиву ($\angle 30^\circ$, h = 2,5 м).

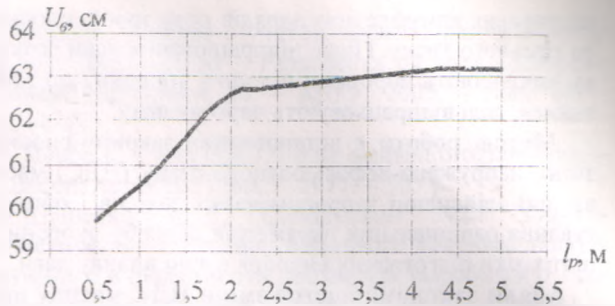

Рис. 3. Зміна величини вертикальної конвергенції в підготовчій виробці залежно від ширини розкідки

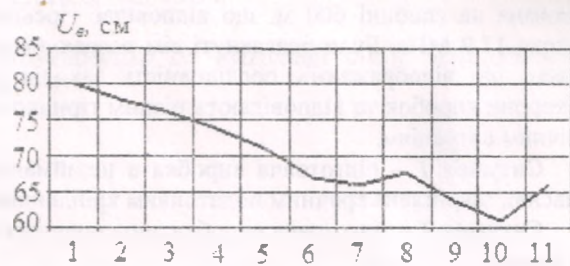

Рис. 4. Зміна величини вертикальної конвергенції в підготовчій виробці залежно від кількості, місця й кута встановлення анкерів

Встановлення двох сталеполімерних анкерів, жорстко пов'язаних з аркою з боку лави під кутом 30° на висоті 2,0 м і з боку щілика під кутом 45° на висоті 2,5 м від підшви виробки (ситуація 7, варіант 10), за всіх інших рівних умов, призводить до найменшої вертикальної конвергенції в підготовчій виробці (рис. 4). Таке розташування анкерів є найбільш раціональним.

Результати натурних вимірювань [3], фізичного (на еквівалентних матеріалах) [4, 5] і математичного моделюванні дозволили побудувати узагальнений графік зміни вертикальної конвергенції в підготовчій виробці (рис. 5), що дає можливість оцінити ефективність вживаних технічних рішень.

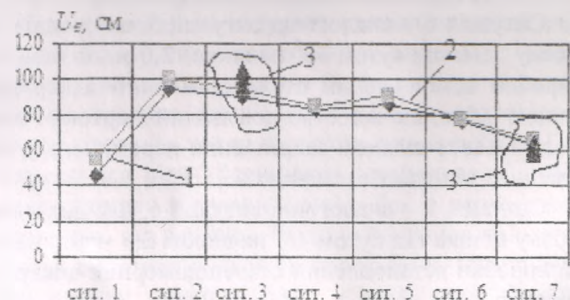

Рис. 5. Зміна величини вертикальної конвергенції в підготовчій виробці залежно від даної ситуації: 1 – результати математичного моделювання; 2 – результати фізичного моделювання (на еквівалентних матеріалах); 3 – результати шахтних спостережень

Результати, одержані при натурних вимірюваннях, фізичному та математичному моделюванні, практично співпадають (розбіжності складають 14-15%) (рис. 5).

Це підтверджує правильність вибору моделей та дозволить, надалі, обґрунтовувати параметри запропонованого способу охорони й підтримки підготовчих виробок для різних гірничо-геологічних умов.

Висновки

Виконання запропонованих в даній роботі заходів для підтримки підготовчої виробки призводить до зниження напружень в підшві виробки на 37%, зменшення горизонтальної та вертикальної конвергенції на 26% (17,3 см) і 30,5% (27,3 см), відповідно, зменшенню конвергенції в розквісі на 62%.

Стійкість підготовчих виробок в даних гірничо-геологічних умовах забезпечується шляхом застосування комбінованого геомеханічного способу управління гірським тиском і оцінюється величиною вертикальної конвергенції, що нелінійно залежить від параметрів способу: кількості й кута встановлення анкерів, довжини розквіси, відстані між шпурами камуфлетних зарядів.

Для умов шахти "Комсомолец Донбасу" ситуація 7, описана в даній роботі, є якнайкращою комбінацією технічних рішень, що забезпечують реалізацію запропонованого способу, при якому зменшується величина горизонтальної і вертикальної конвергенції у виробках на 30%. Рекомендовані параметри способу:

розквіса внутрішнього 2-2,5 м, з боку лави під кутом 30° на висоті 2,0 м і з боку щілика під кутом 45° на висоті 2,5 м від підлоги виробки сталеполімерні анкери довжиною 2,5 м, що жорстко пов'язані з аркою, камуфлетне висадження: глибина штурів 2,2-2,5 м, маса заряду 400 г, відстань між шпурами 2,0 м.

Список літератури

1. Шашенко А.Н., Тулуб С.Б., Сдвижугла Е.А. Некоторые задачи статистической геомеханики. – Київ: Университетське вид-во "Пульсари", 2002. – 302 с.
2. Кутузов Б.Н. Разрушение горных пород взрывом. Взрывные технологии в промышленности. – М.: Изд-во МГГУ, 1994. – 239 с.
3. Лозовський С.П. Шахтні дослідження нового способу охорони та підтримання підготовчих виробок // Вісник ЖІТІ. – 2004. – № 2 (28). – С. 240-244.
4. Лозовський С.П. Изучение характера поведения горного массива вокруг подготовительных выработок в зоне влияния лавы на моделях // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2004. – № 1. – С. 42-44.
5. Лозовський С.П., Терещук Р.Н. Разработка рациональных способов охраны и поддержания подготовительных выработок в зоне влияния лавы // Науковий вісник НГУ. – 2004. – №2. – С. 44-46.

Рекомендовано до публікації д.т.н. О.М. Шашенком
23.10.07